

Michael Schilling fő mezei seborvos *Bestallungja*¹

The 'Bestallung' contract of Michael Schilling a military field surgeon

Bagi Zoltán Péter PhD

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára –Szeged

zoliszeged@gmail.com

Initially submitted March 18, 2020; accepted for publication Apr.28, 2020

Abstract

Those on the payroll of military service faced a number of dangers during the campaigns. Among these troubles, primary risks were the battlefields wounds and those occurred during the sieges. All type of stab-, gunshot-, and cut-wounds were often presented and demanded professional care according to standards of the given time. The barbers, surgeons, military doctors travelling with the regiments, detachments or camps have treated these injuries professionally. This very 'Bestallung' (hiring contract) issued for Michael Schilling is unique document since no similar 16th century ones were discovered so far

Kulcsszavak

fő mezei seborvos, Michael Schilling, 1557, I. Ferdinánd, *Bestallung*

Keywords

Military field surgeon, Michael Schilling, 1557, Ferdinand I., *Bestallung*

A zsoldba fogadottakra a hadjárat alatt számos veszély leselkedett. Ezek közül természetesen első helyre kívánkoznak a harctereken és a várostromok során szerzett sebesülések és sérülések. A vágott és szúrt és lőtt sebek mindegyike gyakran előfordult és a kor színvonalán szakszerű ellátást igényelt a *Regimenttel*, csapattal vagy a táborral vonuló felcserektől, borbélyoktól, seborvosoktól vagy orvosdoktoroktól. A sebesülések és ezek gyógy módjának enciklopédikus igényességgel Hans von Gersdorff foglalta össze az először 1517-ben megjelent *Feldbuch der Wundarzney* című munkájában.² Az előkelő sziléziai családból származott, Strassburgban tanult és praktizáló Gersdorff részt vett a burgundiai háború 1476. és 1477. évi hadjáratában is. Ennek során megfordult svájci, elzászi és lotaringiai katonai táborokban és itt összegyűjtött tapasztalatait összegezte sebészeti tankönyvében. Műve a 16. században még több kiadást is megért.³

Eddigi kutatásaim során leginkább az úgynevezett tizenöt éves vagy hosszú török háború (1591-1606) tábori egészségügyével foglalkoztam. Ezek alapján bemutattam, hogy egy spanyol szerzetes, Pedro de Illanes ösztönzésére és vezetésével az 1597. esztendőben egy tábori ispotályt állítottak fel. A „kísérlet” nem járt sikerrel a visszaélések és a hozzá nem értés miatt, így a következő évben Illanes kérése ellenére sem hívták

¹A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00013/19/2.

²Gersdorff, Hans von: *Feldbuch der Wundarzney*. Strassburg, 1528.

³Allgemeine Deutsche Biographie. Band 9. Leipzig, 1879. 57.

újra életre a szervezetet.⁴ A sebesült és beteg gyalogokat és lovasokat pedig a hadszíntér közelében fekvő nagyobb városok (Bécs, Sopron vagy Pozsony) ispotályaiban próbálták meg gyógyítani.⁵

Ez azonban nem azt jelentette, hogy a magyarországi hadszíntérre évről-évre érkezett hadak egészségügyi ellátás nélkül maradtak volna. A sebesült vagy járványos betegségben szenvedő hadfiak gyógyításával 1596-ban és 1597-ben két mezei orvos, valamint egy mezei patikus (Feldaphoteker) volt megbízva. A mezőkeresztesi csata évéből e három személy neve is ismert. Tobias Kober és Paul Perghauer az orvoslásért, míg Jakob Meckenhausen a gyógyszerek előállításáért volt felelős.⁶ Emellett a hadszervezet különböző szintjein egyéb seborvosok, valamint felcserek vagy borbély látták el a szúrt vagy lőtt sebeket. A császári-királyi hadak kötelékébe tartozott a dunai Armada, amelynek feladatául a szárazföldi csapatok támogatását, és a hadianyagot, illetve élelmiszert szállító hajók védelmét szabták. Vezetésével az Udvari Haditanács 1593. december 30-án Philipp Riedesel von Camberget⁷ bízta meg, akinek a stábjában, ahogyan a részére kiállított Bestallungból, vagy felfogadó/kinevező iratból kiderül, egy felcsert is találunk.⁸ Nem csupán az Armada parancsnokának a stábjában találunk egyedül felcsert, hiszen a mezei hadak tüzérségéért és hadfelszereléséért felelős Obrist-Feldzeugmeister⁹ mellett is találunk egyet.¹⁰

Mindezek mellett a tizenöt éves háború időszakából mind a lovas, mind a gyalogos Obristok¹¹ stábjában találunk seborvost¹², illetve a Hauptmannok¹³ úgynevezett prima planájában felcsert.¹⁴

A rendszer működését, egészen pontosan a had egészségéért felelős tisztségét különböző szintjei a 16. és a 17. század fordulójának háborújában már ismert voltak, sőt tevékenységük is, köszönhetően Kober munkájának.¹⁵ Ám a Michael Schillingéhez hasonló Bestallung nem került mindeddig a kutatás homlokterébe. Sajnos az 1557. augusztus 13-án kiállított iratban nincs szó a fő mezei seborvos feladatairól és kötelességeiről és arról is csupán általános utalásokat találhatunk a szövegben, miért éppen Schilling kapta ezt a tisztséget: több hadjáratban, ostromban és őrségbe bizonyította rátermettségét és szaktudását

⁴Bagi Zoltán Péter: A tábori ispotály finanszírozása a tizenöt éves háború idején. Háború és orvoslás. In: Az I. világháború katonaelegységügye, annak néhány előzménye és utóélete. Orvostörténeti tanulmányok. Szerk.: Kapronczay Károly. Budapest, 2015. 11-23.; Bagi Zoltán Péter: Pedro de Illanes and a field hospital to be established in Hungary during the Long Turkish War (1593-1606) Kaleidoscope. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti folyóirat. 10 (2015) Vol. 6. 14-24.

⁵Bagi Zoltán Péter: A császári-királyi mezei hadsereg a tizenöt éves háborúban. Hadszervezet, érdekérvényesítés, reformkísérletek. Budapest, 2011. 99-102.

⁶Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1596-12-ad6f; Bagi 2011. 99.

⁷Tevékenységéről lásd: Bagi 2011. 72., 282-283.

⁸ÖStA KA Bestallungen 466/1593; Bagi 2011. 72.

⁹Bagi 2011. 64-72.

¹⁰ÖStA KA AFA 1598/9/2 ½; Bagi 2011. 85.

¹¹Az *Obrist* szó jelentésének magyarázatát lásd: Bagi Zoltán Péter: Elveszve a fogalmak tengerében. Györi Tanulmányok 40 (2019) 39-68. 39-45.

¹²Bagi 2011. 155., 377.

¹³A *Hauptmann* szó jelentésének magyarázatát lásd: Bagi 2019. 39-45.

¹⁴Bagi 2011. 377., 378., 381.

¹⁵Coberus, Tobias: *Observationum medicarum castrensium Hungaricarum decades tres*. Helmstadt, 1685.

eddig. Ezért I. Ferdinánd római és magyar király 16 úggy határozott, amennyiben 1557-ben vagy a jövő évben ő vagy fia, (Tiroli) Ferdinánd főherceg¹⁷ harcmezőre vonulna, akkor csak ő töltheti be ezt a posztot, amelyet – a kor kinevező irataihoz hasonlóan – tudtára adtak minden főbb vagy vezető tisztséget betöltött személynek.

Érdemes röviden kitérni arra, hogy az uralkodó, miért vonult volna hadba az adott években? Bár különböző intenzitással, de 1551 óta az Oszmán és a Habsburg Birodalom háborút folytatott a Magyar Királyság területén. I. Ferdinánd megbízottjai és Fráter György 1549. szeptember 8-án Nyírbátorban megállapodtak arról, hogy Erdélyt átadják a Habsburg királynak. Cserébe I. (Szapolyai) János özvegye, Izabella királyné 100 ezer forint kárpótlást, évi jövedelmet kapott volna, míg Fráter György Erdély kormányzóságán felül a Várdai Pál esztergomi érsek halála után megüresedett érsekséget és bíborosságot. A pálos szerzetes újabb „országgyesítő kísérletének” kitudódása után mindkét fél mozgósította erejét. A Giovanni Battista Castaldo vezette keresztény had 1551 júniusának elején már Erdélyben volt rákényszerítve a rendeket a Habsburg hatalom elismerésére. I. Szülejmán szultán az erdélyi eseményekről értesülve Szokullu Mehmed ruméliai beglerbéget bízta meg Erdély visszafoglalásával, aki 1551 augusztusának elején már Szalánkeménél táborozott mintegy 50 ezer fős seregével. A következő években különböző intenzitással és erővel folyt a harc. Ennek egyik főbb csomópontjai volt az 1552. évi hadjárat, amikor Kara Ahmed másodvezír, magyarországi szerdár elfoglalta Temesvárt, Lippát, Szolnokot, míg a Khádím Ali budai beglerbég vezette erők Veszprémet, majd a nógrádi várakat (köztük Drégelyt) foglalták el. Az oszmán hadjárat végül kudarcra végződött, hiszen Egert megvédték az oda rendelt hadak és „Egerország” népe, azaz az egri vártartomány lovasai és gyalogosai. Alig két évvel később, 1554 szeptemberében Hamza szécsényi bég egy rajtaütéssel elfoglalta a bányavárosok védelme szempontjából kiemelt stratégiai fontosságú Füleket. A következő év, 1555 őszén Tojgun budai beglerbég a Dél-Dunántúl ellen támadott. Ennek során ostrommal bevette Kaposvárt, majd megszállta az elhagyott Korotnát, Mesztegnyőt és Bajomot is. Csapatai azonban hiába ostromolták a Szigetvárat. A Tojgun pasát a budai beglerbégség élén váltó Khádím Ali a következő év nyarán ismét a Dél-Dunántúl legerősebb vára és városa, Szigetvár ellen vezette hadait. Az ostrom ismét kudarcba fulladt, hiszen a Nádasdi Tamás nádor magyar és német csapatai – elterelésként – Babócsát vették ostrom alá. A budai beglerbég erre seregei egy részével ellenük vonult, ám a Rinya patak mellett lezajlott összecsapásban meghátrálni kényszerültek, majd Szigetvár vívásával is felhagytak. A szigetvári hadjárat végül október közepén véget ért, de a hadiállapot továbbra is fennállt. 1557-ben a katonai műveletek áthelyeződtek a Dunántúl északi felére és Szlavóniába. Júliusban Zrínyi Miklós sikertelenül ostromolta Csázma várát.¹⁸ Mindeközben I. Ferdinánd Portára küldött követei, Verancsics Antal pécsi püspök és Zay Ferenc a béke megkötésén fáradoztak. A Habsburg uralkodó már 1556. június 14-i levelében a szultán tudtára adta, hogy Erdélyt visszaadja Izabellának és II. Jánosnak. A szultán ezt tudomásul véve 1557 nyarán

¹⁶Hamann, Brigitte: Habsburg Lexikon. Budapest, 1990. 90-93.

¹⁷Hamann 1990. 93-95.

¹⁸Bagi Zoltán Péter: Egy elfeledett ostrom: Zrínyi Miklós Csázma elleni támadása 1557-ben In: Kincses Katalin Mária Hadi és más nevezetes történetek: Tanulmányok Veszprémi László tiszteletére. Budapest, 2018. 37-42.

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Bagi Zoltán PhD

kijelentette, hogy kész I. Ferdinánd magyarországi birtokaira nézve békét kötni, amennyiben a király leromboltatja Szigetet és az elmaradt két évnyi adót megküldi. Szulejmán követelései augusztusban indult el Verancsics és Zay a Portáról.

Ferdinánd nem teljesítette a szultán kérését, sőt igyekezett Szigetet újjáépíttetni. Az oszmán portyák folyamatosan megpróbálták megzavarni a munkálatokat, ám nagyobb támadásra nem került sor. Nádasdy 1557 szeptember–októberében végül Győrbe vonta össze a hadait, majd hamarosan szélnek eresztette őket. További nagyszabású harci cselekményekre nem került sor, és a Portán maradt németalföldi származású Habsburg-diplomatának, Ogier Ghiselin de Busbecq-nek 1558 februárjában sikerült kieszközölnie egy pár hónapos fegyverszünetet a háborúzó felek között. Így azt mondhatjuk, hogy Schilling szolgálataira nem volt szükség, mivel bár a hadiállapot fennmaradt a háborúzó felek között 1557-ben is, ám a császári hadjárattól eltekintve más jelentős harci cselekményre nem került sor.

Forráskiadás

„1557. augusztus 13-án

Michael Schilling *Bestallungja* fő mezei sebészorvosi (*zu Obrist[en] Vellid Wundarzt*) hivatalra az idei és jövőbeni magyarországi hadjáratra.

Mi Ferdinánd elismerjük ezzel nyilvánosan és közzé tesszük mindenkinek. Miután mi megnéztük és megszemléltük az ügyességet és gyakorlottságot, amivel részünkre a mi hűséges és szeretett Michael Schilling, mint egy seborvos híressé vált. Ehhez járul a tanult és sokféle szolgálat is, amit ő nekünk néhány tekintélyes hadjáratban, ostromban és őrségben saját tudásával és ügyességével hasznosan és jól több alkalommal bebizonyított, amelyet azelőtt is legalázatosabban készségesen és elszántan megtett, azt jól fogja tenni most is, hogy mi neki eszerint ilyen tudásáért, gyakorlottságáért és hű szolgálatáért akartuk különösen azért, hogy ő mint kegydíjunkon szolgáló parancsunkra és legkegyesebb határozatunkra némi idő óta minden szorgalommal alázatosan várt, a most elhatározott és jövőbeni magyarországi hadjáratunkra a fő mezei seborvosi hivatalra felvenni és jóváhagyni. Jóváhagyva és konfirmálva ugyanőt is a fő mezei seborvosságra ezzel tudatosan és ezen nyílt levelünk erejével tehát és ilyen formán arra, ahol mi vagy a mi szeretett fiunk saját személyében ebben az 57. évben vagy a jövőben a harcmezőre vonulunk, hogy a hadügyben jelen lennénk és kitartanánk vagy pedig egyébként egy tekintélyes hadjáratban Magyarországon végbemenne és megtörténne, hogy ő aztán mint fő mezei seborvosunk mások elé helyezve és még ezzel mindazonáltal bizonyossá téve és jóváhagyva legyen.

És parancsoljuk ezzel minden alánk rendelt *Obrist-Feldmarschall*knak¹⁹, *Unterfeldmarschall*knak²⁰, valamennyi más *Obristtal*, hadbiztossal, *Haupt-* és *Befehlsleut*eval²¹, valamint egyszerű zsoldossal együtt

¹⁹Az *Obrist-Feldmarschall* feladatáról lásd: Bagi 2011. 50-56.

²⁰Az *Unterfeldmarschall* feladatáról lásd: Bagi 2011. 50-56.

²¹Ha a *Hauptleute* szót le akarnánk fordítani a mára már teljesen eltűnt, archaikus szót, akkor a nem túl eredeti vezető, fő vagy parancsnokló emberek körülírást használhatnánk. Esetleg a fő tisztségviselő kifejezést lehetne még alkalmazni. Ezek a megoldások fednék is a szó 16. századi jelentéstartalmát, hiszen ez esetben is vezető beosztású, tisztséget viselő parancsnokló hadfíkkal van dolgunk. A jelen tudásunk szerint a *Hauptleut*et gyűjtőfogalomként használták a korban, ám jelentéstartalma az

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Bagi Zoltán PhD

---

is, egyébként senki magát ki ne vonja ez alól, hogy ők az előbb említett Michael Schillinget, mint fő mezei seborvosunkat elismerjék, elfogadják és egészen úgy véljék, neki ezen parancsánál és hivatalánál, amennyire mindenkinek kötelessége megtenni, részünkről alkalmazzák és mindenben hozzásegítsék és hagyják megtörténni, hogy őt mint egy mezei seborvosunkat általános hadi szokás szerint megillet. Ezen levél hitelesítésével ezelőtt rányomott királyi pecsétünk alatt kelt Bécsben 1557. év augusztusának 13. napján.”

---

egykorú iratokat áttekintve a *Haupt* szóhoz viszonyítva szűkebb lehetett. Azaz csupán az *Oberhauptmannok*, az *Obristleutnantok*, *Hauptmannok*, valamint magyar főhadnagyok, hadnagyok és vajdák, valamint a *Hauptmannok* stábjának tagjainak összefoglaló megnevezésére használták. A *Befehlsleute* szót csak az alacsonyabb beosztású tisztségviselőkre alkalmazták a korban.

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Bagi Zoltán PhD